

Een Nederlandse Jiddisje brief uit 1795

Kaan sjoewe uit Doesburg

Ieke Spiekman

In het begin van de twintigste eeuw werd op de zolder van een Gelders postkantoor een beslagen houten kist gevonden. Hij was afkomstig uit het voormalig postcomptoir van de Gelderse garnizoensstad Doesburg en bevatte ruim zeshonderd rebuten, onbestelbare brieven. Na de vondst ging het kistje deel uitmaken van de collectie van het PTT-museum, het huidige Museum voor Communicatie te Den Haag: *de Doesburgse kist*. Eind twintigste eeuw besloot het museum de brieven te openen en ze te laten transcriberen. Het bleken voornamelijk Franse en Nederlandse brieven te zijn uit het laatste kwart van de achttiende eeuw. Vijftien brieven waren echter geschreven in het Hebreeuwse schrift, naar later bleek in het Jiddisj.

Fig. 1 De Doesburgse kist

De eerste Jiddisje brief (№ 45-457) zat niet in een envelop. Deze raakte in Nederland pas vanaf 1870 algemeen in gebruik. De gangbare achttiende-eeuwse brief bestond uit een beschreven vel handgeschept lompenpapier, dat op een speciale manier werd dichtgevouwen tot een klein pakketje. Het beschreven vel werd eerst in vieren gevouwen, vervolgens nog eens en om het geheel af te sluiten werd de brief uit het midden omgeslagen. Het overgebleven randje werd teruggevouwen, zodat de lange kant hierin kon worden gestoken. Een opgevouwen brief was niet groter dan vijf à zes bij acht à tien centimeter. Op de achterkant werd de naam van de geadresseerde geschreven en meestal alleen de plaatsnaam, of er werd volstaan met *alhier*, wanneer het de eigen woonplaats betrof. Vaak werd een adres achterwege gelaten, omdat de brieven-schrijver ervan uitging dat de geadresseerde bekend was bij de post-erijen. Er waren namelijk maar weinig mensen die correspondeerden.¹¹ Met een lakzegel werd de brief verzegeld. Ook in de achttiende eeuw gold het briefgeheim en dat werd officieel alleen geschonden ten tijde van politieke verwickelingen.

[illustratie]

Fig 2. Adreszijde Brief D:L: Haas, Rebuten van Doesburg, inv.nr. 45 - 457, Museum voor Communicatie, Den Haag

Bodediensten

De brief heeft, zoals gezegd, geen envelop, en de vouwlijnen en het verbroken lakzegel zijn duidelijk te zien. Drie verticale krijstrepes geven de drie stuivers porto aan. Ook is er geen adres vermeld, slechts een naam, *davit leewihaas*, met een verbasterde Franse aanhef, *monser*, de nationaliteit en het beroep, *Joode coopman* en de plaatsnaam, *doeseborg bij aarinhijm*, Arnhem, wat inhield dat de brief in een andere plaats met de post is meegegeven. Aan *aarinhijm* is duidelijk te zien, dat er eind achttiende eeuw nog geen vaststaande spelling bestond, waardoor men inzicht krijgt in de uitspraak van de schrijver.

¹¹ J.J. Havelaar, *Port betaald, een cultuurgeschiedenis van de eerste Nederlandse postzegel 1852-2002*. Den Haag 2002, p. 33-37.

Waarom is deze brief nooit bezorgd, en evenmin retour gezonden? De stedelijke en handelscorrespondentie werd vanaf de vroege middeleeuwen door speciale bodediensten verzorgd. In de zeventiende eeuw werd het bodelopen op bijna alle belangrijke postroutes vervangen door de postiljon, een ruiters te paard, en in de achttiende eeuw deels ook door postwagens. Alleen de routes die financieel interessant waren, werden bediend. Zo bleven grote delen van het platteland verstoken van goed postvervoer.

Door een contract was de hoogte van het porto, het traject en de reistijd vastgelegd. Postzegels bestonden nog niet; het porto werd pas verrekend bij het afgeven van de post aan de geadresseerde. Hierdoor was men van bezorging verzekerd. De bode kon zijn verdienste pas innen wanneer de brief daadwerkelijk ter plekke was bezorgd. Dit verklaart de ijver waarmee een geadresseerde werd nagejaagd, en ook waarom rebuten lang werden bewaard. Het was het kapitaal van de postbode. De onbestelbare brieven werden doorgaans op een lijst bekendgemaakt of drie jaar voor het raam van het postkantoor gezet. In 1794 werd besloten de rebuutbrieven van voor 1788 te vernietigen nadat gecontroleerd was of zij eventueel geldswaarde bevatten, en dit geregeld zes jaar(!) na de verzending te doen. De Doesburgse kist is aan deze maatregel ontsnapt.¹²

Nieuwjaarsgift

De Staten-Generaal besloten om de posterijen geheel naar zich toe te trekken en voerden in 1752 de Statenpost officieel in. Deze centralisatie van de posterijen had tot gevolg dat er een vereenvoudiging van het aantal postritten werd ingevoerd. Ook kwam er een eenheid in de tarifiering, in grote steden kwamen centrale postkantoren, er kwam aandacht voor de kwaliteit van het personeel, dat soms nauwelijks kon lezen of schrijven of op de hoogte was van topografie.

Doesburg maakte onderdeel uit van nationale en internationale posttrajecten, onder meer van Münster naar Amsterdam en van Arnhem, Zutphen, Nijmegen, Wageningen en Tiel naar Utrecht en Amsterdam.¹³

¹² J.C. Overvoorde, *Geschiedenis van het Postwezen in Nederland vóór 1795 met de voornaamste verbindingen met het buitenland*. Leiden 1902, p. 130.

¹³ Overvoorde, *Geschiedenis van het Postwezen*, p. 479.

De Jiddisje rebuut bleek gepost in Amsterdam, de enige stad in de Republiek die joodse postbestellers had aangesteld, om tegemoet te komen aan de gemoedsbezwaren van de joden, die op sjabbat en de joodse feestdagen het porto bij ontvangst niet konden betalen. De joodse bestellers namen daartoe de brieven in ontvangst en bestelden en inden de port op een later tijdstip. De geïnde port werd per week verrekend met de postkantoren. De joodse bestellers ontvingen geen salaris, maar kregen van de postkantoren een nieuwjaarsgift.

Wie in Amsterdam een brief wilde posten, kon die afgeven bij een van de eerder vermelde drie postkantoren of in een schippersbus werpen. Vanaf 1755 werden tegen een vergoeding bussen geplaatst aan huizen van particulieren. Gangbaarder was het echter om brieven aan herbergiers af te geven.¹⁴

De brief uit de Doesburgse kist is een dag nadat hij gepost was, aangekomen in Doesburg in een samengebonden pakket. De meeste brieven uit het pakket konden wel worden besteld, maar deze blijkbaar niet. De brieveschrijver gebruikte geen interpunctie, schrijft een beetje staccato, zonder uitweidingen; in hele kleine stukjes in zit veel informatie verborgen.

[illustratie]

Fig 4. Brief D:L: Haas, Rebuten van Doesburg, inv.nr. 45 - 457, Museum voor Communicatie, Den Haag

1. אמשדרטאם יום ד' ארח אדר תקנ"ה לפק
2. מיין ווארטער פריינט כהרר דוד יצו איך קען ניט אונדר לאזן אן
מכת צו מעלטן פון וועגן אונזר גוטה
3. גזונטהייט דש גלייכה האפה צו פרנעמן מין מכת אים אישתו אט
מאה שאנים אמן מכת קען זיך
4. פלאזירן דש מכת פון מיר וויא אויך פון פילה לייטן היר איין בזאק
ווערט אנטפאנגן ווייל מכת אין
5. זוא איין לאנגה צייט ניגש גשריבן האט אונט נאדכי אויף דיא גרין
מאריק האט אייך ב' בריפה

¹⁴ Overvoorde, *Geschiedenis van het Postwezen*, p. 118.

6. גשריבן אבר קיין שובה איך פון דש זעלביגה קיין שובה איך האפה ווערט אלז צו גוטם זיין
7. נון מוז אן מכת שרייבן פון וועגן שלומה דארט דש איך פר אייך האב גצייכנט ב' בריפה
8. צו צאלן אונט מכת האט מיר ניט גרעמידערט ביז טאטא איז זער גוואליק בחען איך ערזוכה
9. מכת מיר דש געלט פר דיא ב' דאנדר בריפיס גלייך הער צו שיגן איך בין דארום פר
10. לעגן איך האבה יעצונט קיין געלט צו לענין אדר פר שיזן פר אנדרא לייטן איך
11. בין פרויא ווען איך יעצונט זוא פיל ענטפאנג אום מיין הויז האלטונג צו מאנדנירן
12. היינט איז בייא מיר גוועזן איין מאן אום נאך אייך צו פראגן אום 3 קישטן צו זאגן
13. 3 ניאה קישטן גמעריקט D אום צו ענטפאנגן וואה איך פון ניגש וויז איך קען מיר
14. גאר ניט פרשדעלן וואש מכת פר זעלכה נארישקייטה דוט אונט גיט זעלכי פויטה
15. וויידר פרבלייבה אייר פריינט זלמן בן משה כהן מיין פרא אונט קינדר
16. לעזן גריסן מיר לעבן זער גרושט היר אין אמשדרטאם אונט זען גאנש וואל צו
17. פרידן מיט דיא צארפוסים דיא זיין גאנש גוטה מענשה דש זעלביגה ווערט איך בייא
18. אייך אויך זוא פינטן

r. 1 אמשדרטאם: De briefschrijver geeft de woorden vaak fonetisch weer. In de Amsterdams-joodse uitspraak werd de t vaak als d uitgesproken en de d soms als t. Dit blijkt ook uit andere woorden in de tekst: מעלטן (melden), פרשדעלן (voorstellen).

קען ד' ארח אדר תקנ"ה לפק woensdag eerste dag rosj chodesj [= begin van de maand] adar 5555. De eerste dag rosj chodesj adar (30 sjevat) 5555 was niet woensdag maar donderdag 19 februari 1795.

r. 2 יצ"ו = יצ"ו וגואלו = יצ"ו וגואלו: Hebreeuwse heilwens, 'moge zijn Rots en Verlosser hem bewaren'.

כבוד הרב רבי = כבוד הרב רבי = כבוד הרב רבי: eigenlijk beleefde Hebreeuwse aanspreektitel voor rabbijn; veel gebruikte beleefdheidsvorm in brieven.

מכ"ת = מעלת כבוד תורתו = eigenlijk Hebreeuwse aanspreektitel voor Torageleerde; veel gebruikte beleefdheidsvorm in brieven.

r. 4 מן מכת אים אישתו אט מאה שאנים אמן: verbasterd Hebreeuws; de juiste spelling is: מן מכ"ת עם אישתו עד מאה שנים אמן, 'van de hooggeëerde met zijn vrouw tot honderd jaar amen'.

r. 8 גרעמידערט: 'geremitteerd', terugbetaald; ביז טאטא: ביז טאטא komt waarschijnlijk van 'in toto', geheel, totaal. האט מיר ניט גרעמידערט ביז טאטא betekent dan: 'heeft mij niet het gehele bedrag terugbetaald'.

בחען: verbasterd Hebreeuws; moet zijn: בכן, 'daarom'.

r. 10 יעצונט: 'nu', vgl. איצט.

פר שיזן, 'voorschieten'?

r. 11 מאנדיגירן: 'mainteneren', onderhouden.

r. 13 ווייל = וואה?

r. 17 צארפוסים = צרפתים, 'Fransen'.

1. Amsterdam, woensdag eerste dag van de nieuwe maand adar 5555 volgens de kleine jaartelling [19 februari 1795]
2. Mijn waarde vriend geachte heer David, moge zijn Rots en Verlosser hem bewaren. Ik kan niet [na] laten aan hooggeëerde te melden over onze goede
3. gezondheid. Datzelfde hoop [ik] te vernemen van hooggeëerde, met zijn vrouw tot honderd jaren, amen. Hooggeëerde kan zich
4. plezieren (erover verheugen) dat hooggeëerde van mij evenals van vele mensen hier een bezoek zal ontvangen omdat hooggeëerde in
5. zo een lange tijd niets geschreven heeft en Naadje op de Groenmarkt heeft u twee brieven
6. geschreven, maar geen antwoord. Bij mij hetzelfde, geen antwoord. Ik hoop dat alles goed zal komen.
7. Nu moet [ik] aan hooggeëerde schrijven vanwege Sjloume, daar ik voor u heb getekend twee brieven
8. om te betalen en hooggeëerde heeft mij niet het hele bedrag geremitteerd (terugbetaald). Dat is zeer gewenst, daarom verzoek ik
9. hooggeëerde mij dat geld voor de twee andere briefjes meteen hierheen te zenden. Ik ben daarom ver-
10. legen. Ik heb nu geen geld om te lenen of voor te schieten aan andere mensen. Ik
11. ben tevreden wanneer ik nu zo veel (genoeg) ontvang om mijn huishouding te maintaineren.

12. Vandaag is bij mij geweest een man om naar u te vragen, om drie kisten, dat wil zeggen (om precies te zijn)
13. drie nieuwe kisten gemerkt D om te ontvangen, terwijl ik van niets weet, ik kan mij
14. helemaal niet voorstellen wat hooggeëerde voor zulke gekkigheid doet en zulke fouten begaat.
15. Verder verblijf [ik] uw vriend Zalmen ben Mousje Cohen, mijn vrouw en kinderen
16. laten groeten. Wij leven zeer gerust hier in Amsterdam en zijn zeer wel te-
17. vreden met de Fransen, ze zijn heel goede mensen. Hetzelfde zal ik bij
18. u ook zo vinden.

Leenbank

In Doesburg woonden in de middeleeuwen al joden. In de vijftiende eeuw werd de huidige Koetsveldstraat *Joedenstraat* genoemd. In 1546 en 1570 moesten joden echter op het bevel van de Overheid Gelderland verlaten.¹⁵ In 1639 werd aan twee Amsterdamse joden, Godschalck Isac en Simon Levi, octrooi verleend om zich als leenbankhouder te vestigen. Zij ontvingen vanwege hun leenbankhouderschap privileges zoals vrijstelling van wacht, garnizoen en *ysen*, het openhouden van grachten, en kregen bovendien een stukje grond aan de Ooipoortwal toegewezen voor een joodse begraafplaats. In 1723 werd ook de begraafplaats aan de Veerpoortwal in gebruik genomen.¹⁶

Tot 1803 werden godsdienstoefeningen gehouden in een huissynagoge in een deel van de leenbank. Bekend is dat omstreeks 1790 het huis de Pauw, gelegen op de hoek van de Koepoort- en Hogestraat, als zodanig in gebruik was.¹⁷

In het Doesburg van 1738 tot 1798 beheerden Beer Levy en Philip Beer Gomperts uit Kleef de leenbank. De Gompertsen hielden al bank in Amsterdam, Amersfoort en Zaltbommel. Van Beer Levy Gomperts uit

¹⁵ J.W. Petersen en E.J. van Harenberg, *Doesburg, bijdragen tot de geschiedenis van een Hanzestad*. Doesburg 1987, p. 35.

¹⁶ H. Kooger., *Joods leven in Doesburg*. Zutphen 1981, p. 13.

¹⁷ Petersen, *Doesburg, bijdragen tot de geschiedenis van een Hanzestad*, p. 36.

Kleef is een brief bewaard gebleven waarin hij de twintig condities beschrijft waarop hij de bank van lening in pacht wilde nemen. Gomperts wenste verschoond te blijven van militaire inkwartiering, wachtlopen en burgerlasten in oorlogs- en in vreedestijd. Hij verlangde toestemming om wat voor handel dan ook te mogen drijven.¹⁸

Baronesse

Beer Levy Gomperts en zijn vrouw Toltse Oppenheimer kochten op 2 maart 1740 van de Doesburgse magistraat een huis in de Koepoortstraat. Daar vestigde hij de bank van lening. Hij zou die tot 1754 beheeren, waarna zijn zoon Philip Beer Gomperts de bankzaken overnam. In oktober had Philip Beer een geschil met Agnes Amelia, baronesse van Pallandt, die het belendende huis in de Koepoortstraat bezat. Zij had een gat in de muur van de leenbank laten maken en er een balk in laten bevestigen. In 1781 lag hij weer overhoop met de baronesse, wier knecht onrechtmatig een stuk van Gomperts stoep had afgebroken. Philip Beer was de neef van David Levy Haas, bij wie David Levy in 1773 kwam inwonen. David Levy trouwde in 1777 met Sara Abrahams, ook wel Judik genoemd, uit Gouda, en zij kochten in 1783 een huis in de Veerpoortstraat. In 1798 werd David Levy bankoctrooi verleend. Hij zou de laatste joodse leenbankhouder van Doesburg zijn.

In 1798 bestond Doesburg uit 2263 zielen, van wie bijna tweederde gereformeerden, een derde katholieken, tachtig lutheranen en vijftien joden. De namen van de joodse inwoners zijn bekend: de familie Bendix Franken met zes personen, de weduwe Gomperts met haar vier kinderen en David Levy Haas met Judik en hun twee kinderen. Er is ook nog sprake geweest van burgeres Marcus, misschien was dat de vrouw van Bendix. Van de welvaart ten tijde van de Hanzesteden¹⁹ was door de verzanding van de IJssel geen sprake meer. Doesburg werd omschreven als *kleijn en rondagtig, hebbende weinig aensienlike huijsen of die groot waren*.

¹⁸ Kooger, *Joods leven in Doesburg*, p. 15-20.

¹⁹ Hanzesteden maakten deel uit van het Hanzeverbond, een samenwerkingsorganisatie van Duitse steden rond de Oostzee. Later traden ook Nederlandse steden toe. De grote hanzesteden, *Gemeene of Principaalsteden* genoemd, zochten voor de handel contact met kleinere dorpen en steden in hun achterland. Deze plaatsen waren de *bijsteden*. Doesburg van een bijstad van Zutphen.

*Scheen geen welvaren te hebben als alleen van den lanbou. Een slaperig, verarmd stadje.*²⁰

Jaarmarkten

De leefomstandigheden van de joden in de mediene, dus ook in Doesburg, waren door restrictieve jodenreglementen en door de economische malaise van de Republiek in de achttiende eeuw ronduit slecht. Joden konden geen lid worden van gilden en waren afhankelijk van de wekelijkse markten en de twee belangrijke jaarmarkten. Deze vrije markten beschermden de bevolking tegen willekeur en monopolie van de gilden. Dit neemt niet weg dat men door allerlei maatregelen trachtte de joodse concurrentie tegen te werken, bijvoorbeeld door afgezonderde marktstandplaatsen aan te wijzen en tijdsbeperkingen in te stellen.

Hoe de willekeur kon regeren, bleek in 1775 toen de magistraat van Doesburg gelastte dat *vreemde* joden, die de kost verdienden met het verven van zijden kousen in Doesburg, direct de stad moesten verlaten. De in Doesburg gevestigde joodse gezinnen mochten zonder toestemming van de plaatselijke overheid geen familieleden huisvesten en zich ook niet op andere plaatsen vestigen.

Burgerrecht

Het bleef niet bij de benadeling van vreemde joden. In 1776 werd het alle joden van Doesburg verboden om hun waren op de wekelijkse markten te verkopen. Een aantal joden hebben zich hevig verweerd tegen dit verbod, en met succes. Twee joodse ingezetenen kregen in 1777 en 1779 een certificaat dat zij een openbare winkel mochten drijven, Aaron Levy Haas en zijn broer David Levy. Het werd hun tevens toegestaan om, volgens het landschapsplakkaat, als kramer rond te gaan.

In 1779 vroeg Davids neef Philip Beer burgerrecht voor zijn zoon David. Hij voerde aan dat hij 42 jaar de leenbank had geëxploiteerd zonder ooit in opspraak zijn gekomen. De misjepochologie van David Levy Haas begint zich af te tekenen: vrouw Judik met twee kinderen, broer Aaron, oom Beer, neef Philip met zoon David. Met af en toe de nodige hardhoofdige ruzies: in 1796, twee jaar voordat David Levy de

²⁰ Petersen, *Doesburg, bijdragen tot de geschiedenis van een Hanzestad*, p. 28.

laatste joodse leenbankhouder van Doesburg zou worden, beklaagde hij zich over het gedrag van Marcus Franken, die de sjabbatdiensten zou hebben verstoord. Hij verzocht het stadsbestuur in te grijpen en boetes te gaan heffen. Echter, in datzelfde jaar klaagde Philip Beer over het gedrag van zijn neef David Levy in zijn huissjoel. Ook hij verzocht het stadsbestuur in te grijpen.²¹

Afwezigheid

In 1796 woonde David Levy dus gewoon in Doesburg. Zijn afwezigheid waardoor hij de in februari 1795 verstuurde brief niet heeft ontvangen, was blijkbaar van korte duur, of misschien heeft hij de brief niet willen ontvangen. David Levy wordt in de brief met מ"ר, *hooggeëerde*, aangeschreven. Blijkbaar had hij een naam, als telg van de Gompertsdynastie van leenbankhouders. Maar er wordt ook in geklaagd over hem.

David Levy was ten tijde van de brief 52 jaar. Hij was in 1743 geboren, waarschijnlijk in Kleef. Zijn broer Aron heeft vier zonen en twee dochters gekregen.²² Bij de telling in 1798 was Aron blijkbaar niet meer in Doesburg. In ieder geval maakten David en zijn gezin deel uit van de kleine joodse gemeenschap van Doesburg en hebben ze de overgangperiode voor de burgerlijke gelijkstelling en de inval van de Franse troepen in 1795 meegemaakt.

[illustratie]

*Fig. 6 Uniformen van Franse militairen in 1795 in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden*²³

De Republiek der Verenigde Provinciën werd met de Bataafse omwenteling in 1795 formeel een zusterrepubliek van de Franse Republiek. Dit betekende dat de binnenlandse zaken nog een tijd in eigen beheer wer-

²¹ Kooger, *Joods leven in Doesburg*, p. 22-32.

²² <http://www.horowitz.nl/geneal4.txt>

²³ W .C. Staring, *Uniformen van Franse militairen in 1795 in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden*. Legermuseum, Delft 1865-1916. Signatuur: 00024276

den gehouden, terwijl het land in de internationale politiek een satellietstaat van Frankrijk was.²⁴

Emancipatie

De Franse inval heeft de introductie van de Verlichtingsideeën zeer versneld. Met de bijeenroeping van de eerste Nationale Vergadering op 1 maart 1795 begon het debat over de burgerlijke gelijkstelling en de opheffing van de joodse autonomie, ruim een week nadat Zalmen ben Mousje Cohen zijn brief heeft geschreven en over de **צארפוטים**, de Fransen, sprak als goede mensen. De Franse legers hadden inderdaad een kalmerende invloed op de machtswisseling. Het Franse bewind had afstand genomen van de excessen tijdens de Terreur na de Franse Revolutie in 1789.

De joodse elite van Amsterdam verenigde zich in *Felix Libertate* en kreeg na de omwenteling van 1795 de kans haar denkbeelden te verwezenlijken. Felix Libertate maakte zich sterk voor gelijkberechtiging en keerde zich ten behoeve van het ideaal van joodse emancipatie tegen het gebruik van het Jiddisj. Cultureel en maatschappelijk voelden de leden zich Nederlands, en ze beschouwden hun jodendom als een particuliere zaak.

Het merendeel van de Nederlandse joden was het aanvankelijk niet eens met de houding van Felix Libertate. Men beheerste het Nederlands nauwelijks en Felix Libertate zag zich zelfs genoodzaakt de *Declaratie van de rechten van de mens* in het Jiddisj te vertalen om de achterban te kunnen bereiken.²⁵ Toch viel het besluit tot burgerlijke gelijkstelling en opheffing van de joodse autonomie op 2 september 1796 onverwacht snel. Maar er gingen nog jaren voorbij voordat dit alles zijn beslag kreeg.²⁶

[illustratie]

²⁴ J. Roegiers, *Revolutie in Noord en Zuid (1780-1830)*, in: J.C.H. Blom en E. Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden*. Baarn 2001, p. 222-230.

²⁵ H. Poppers, *De Joden in Overijssel - van hunne vestiging tot 1814*. Utrecht 1926, p. 25.

²⁶ H. Knippenberg, *De religieuze kaart van Nederland : omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de Reformatie tot heden*. Assen 1992, p. 195-197.

Fig 7 Vrijheid gelijkheid broederschap – Publicatie van het Provinciaal Bestuur van Holland betreffende de burgerlijke gelijkstelling van 1796

Hechtenis

David Levy Haas was spoorloos in 1795, maar in 1796 dook hij weer op en diende een klacht in over gekkigheden in sjoel door Marcus Franken. Ook kreeg hij een octrooi tot leenbankhouder in 1798. Echter, de bezorgdheid van zijn vriend in de brief zou later terecht blijken. Er bevindt zich namelijk in het Gelders Archief een centimeters dik dossier uit 1799 over D.L. Haas, te vinden onder nummer 00145 van het ORA Stad Doesburg 1564-1810, opgeborgen tussen de andere criminele procesdossiers. Op 5 maart 1799 heeft zijn vrouw een verzoek tot het stadsbestuur gericht om haar man, die onverwachts in januari in hechtenis was genomen, weer vrij te laten. David Levy zou zich schuldig hebben gemaakt aan het illegaal uitvoeren naar het buitenland van elfduizend gulden aan penningen. Judik beklagde zich dat haar huis in de Veerpoortstraat voortdurend bewaakt werd door twee gerechtsdienaren en dat haar inkomsten belemmerd werden doordat haar negotie verzegeld was.²⁷

Het mocht niet baten. De goederen en gelden werden geconfisqueerd en de verzegelde inboedel uiteindelijk publiekelijk verkocht. In een kistje werd het volgende aangetroffen:

Een Zilvre Koffij Kan. Een dito melk Kan. twee mosterd potten met twee dito leepeltjes. Twee dito Kandelaars. Een dito Snuijter. Een dito Suikerdoos daarin negen dito Leepeltjes. Twee dito hoge Suijkerschotelletjes. Een dito Plat – dito. Drie dito zoudvaartjes. drie vergulde Beckertjes. Een Zilvre Theebos. Een dito Peperbos.²⁸

²⁷ RG, 0145 ORA Stad Doesburg, inv.nr. 067, *Jan Gaijmans L:S: Aan den Hove van Justitie in Gelderland, 5 maart 1799, Richter namens Hof D.L. Haas, 1799, Criminele procesdossiers, 1564-1810 en zonder jaartal 1798-1810, Gelders Archief Arnhem.*

²⁸ RG, 0145 ORA Stad Doesburg, inv.nr. 067, *inventaris van sodaane goederen welke in de Bank van Lening, 28 januari 1799, Criminele procesdossiers.*

In 1802 vroeg de Kerkenraad van de Hervormde Gemeente te Doesburg om in aanmerking te komen voor een gedeelte (1200 gulden) van de geconfisqueerde gelden en de verkochte inboedel van David Levy Haas ten behoeve van de diaconie. En zo ging het. De koopman en bankhouder David Levy Haas noch zijn vrouw Judik hebben protest aangetekend. Zij woonden in 1802 niet meer in Doesburg.²⁹

■

²⁹ Kooger, *Joods leven in Doesburg*, p. 19-21.